

DOI: <https://doi.org/10.31648/an.11754>

Grzegorz Ojcewicz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5909-270X>

Szczytno

gojcew@poczta.onet.pl

Literatura rosyjskojęzyczna w przekładach Henryki Broniatowskiej

Russian Language Literature in Henryka Broniatowska's Translation

Abstract: The article serves as an introduction to the translation work of Henryka Broniatowska (1920–2010). She worked as a translator between 1950 and 2010, and her oeuvre comprises more than 85 titles, including several texts of major importance to European culture written by Vladimir Maksimov, Victor Pelevin, Vladimir Voinovich, Aleksandr Solzhenitsyn, and Sergey Zalygin. The author conducts a quantitative and qualitative analysis of Broniatowska's translations with regard to their chronology and her selection of Russian-language authors. Attention is drawn to the wide range of literary genres and target audiences represented in her work, from children and young readers to adults. Emphasizing the high quality of Broniatowska's translations, the author also highlights her tendency to use – at times – rather far-fetched titles for the translated works, thereby modifying the overall concept of the source texts.

Keywords: Henryka Broniatowska, translator's visibility, literary translation, translation from the Russian, Soviet-era Russian literature in Poland

Literatura polska zawsze miała i wciąż ma szczęście do utalentowanych tłumaczy tekstów artystycznych, nie tylko z języka rosyjskiego. Ich lista jest bardzo długa, a przy wymienianiu nazwisk nie wypada pominąć kogokolwiek. Zdając sobie sprawę z ułomności klucza, spoglądam przykładowo na krąg przekładowców z wielce wymagającego kręgu twórczości Michaiła Bułhakowa. Są tutaj translatorskie tuzy, których imiona trzeba przywołać z szacunku dla ich dokonań twórczych: Alicja Wołodźko-Butkiewicz (1940–2022), Henryk Chłystowski (1951–2022), Witold Dąbrowski (1933–1978), Andrzej Drawicz (1932–1997), Ziemowit Feddecki (1923–2009), Irena Lewandowska (1931–2018), Andrzej Mandalian (1926–2011), Jerzy Pomianowski (1921–2016), Ała Sarachanowa (1933–2010). Wszyscy już nie

żyją, ale ich dokonania przekładowe nie doznały niszczącego wpływu doczesności. I wszyscy na pewno zasługują na poszerzone wspomnienie w duchu „in memoriam”.

Podczas niedawnej lektury powieści Władimira Maksimowa (1930–1995) *Wędrowanie ku śmierci* sięgnąłem pamięcią do jednej z nietuzinkowych postaci translatorki rosyjsko-polskiej. Nie należy ona wprawdzie do grona translatorów Bułhakowa, lecz mimo to jej zasługi warto odnotować. Henryka Broniatowska, autorka ponad 85 przekładów tekstów z języka rosyjskiego, w tym co najmniej kilku ważnych dla polskiej humanistyki, jest wciąż mało znana w rodzimym środowisku filologicznym jako tłumaczka. Nie doczekała się jeszcze opracowania, w którym przedstawiono by i kompleksowo oceniono jej sztukę przekładu jak np. w przypadku kreacji translatorskich Juliana Tuwima (Łazarczyk 1979), Kazimierzy Hłakowiczówny (Kuroczycki 1977) czy – z nowszych opracowań – Stanisława Barańczaka (Rajewska 2007; Skrzypecki 2018).

Celowe i interesujące zatem wydaje się przybliżenie sylwetki Broniatowskiej przez odwołanie się do jej biografii i dokonań twórczych w sferze przekładu artystycznego. Tekst swój traktuję jako rozpoznawczy i z tego powodu nie pretenduje on do wyczerpującego rozwiązania problemu. Chcę tutaj dokonać analizy ilościowo-jakościowej dorobku tłumaczeniowego Broniatowskiej, co w przyszłości może posłużyć innym badaczom za punkt wyjścia szerszych wypowiedzi na dany temat. Dokonam oglądu jej prac pod kątem chronologicznym i rodzajowym, wskazując na czas aktywności przekładowej i preferencje w odniesieniu do kilku autorów. Są wśród nich pisarze związani historycznie z ZSRR oraz emigranci należący do III fali uchodźców. Z mojego rozeznania wynika, iż Broniatowska była tłumaczką utalentowaną i swobodnie poruszającą się w wielu obszarach sztuki słownej, sięgała bowiem nie tylko po ambitną klasyczną literaturę piękną, lecz także po inne gatunki, jak np. autobiografia, biografia, kryminał, pamiętnik, powieść historyczna, fantasy, thriller. Nie miała oporów przed tłumaczeniem literatury dziecięcej i młodzieżowej. Sięgnęła po poezję. Nieobca jej była satyra i komedia. Zamierzam ponadto pokazać, że Broniatowską cechowała cywilna odwaga, ponieważ w jej repertuarze translatorskim znalazły się nazwiska twórców pozostających przez długi czas na cenzurowanym zarówno w Związku Radzieckim, jak i – wskutek politycznej solidarności – socjalistycznym PRL-u. Myślę, że ze względu na wysokie stanowiska zajmowane w ówczesnym życiu polityczno-kulturalnym wolno jej było więcej niż innym przekładowcom.

Fot. Henryka Broniatowska

Źródło: https://x.com/mich_kozlowski/status/1764215003995893941/photo/4 [dostęp: 1.09.2025]

Polska tłumaczka, redaktorka i edytorka Henryka Broniatowska (z d. Lewicka) urodziła się w zasymilowanej rodzinie żydowskiej 12 października 1920 w Warszawie i tam zmarła 26 kwietnia 2010 roku, przeżywszy 90 lat. Była córką Anny Lewickiej i Władysława Lewickiego (1892 – przed 1945). Władysław Lewicki należał do grona warszawskich przedsiębiorców, zajmował się handlem i buchalterią, matka – prowadzeniem domu oraz wychowaniem dzieci. Henryka Lewicka od 3 września 1929 uczęszczała do stołecznego Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Kupieckiego kierowanego przez Zofię z Wróblewskich Kurmanową (1872–1944). W maju 1937 roku zdała gimnazjalny zwyczajny egzamin dojrzałości typu humanistycznego¹. Na świadectwie maturalnym uzyskała następujące oceny: z religii – bardzo dobrze, z języka polskiego – dobrze, z języka łacińskiego – dobrze, z historii wraz z nauką o Polsce Współczesnej – dobrze, z matematyki – dobrze². Studia chemiczne podjęła na Wydziale Chemii Politechniki Lwowskiej³, a po 1939 roku

¹ Świadectwo dojrzałości o numerze 373 zostało wystawione w stolicy 26 maja 1937 r., a Państwowa Komisja Egzaminacyjna przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego uznała, że Henryka Lewicka jest dojrzała do studiów wyższych. Na tymże świadectwie odnotowano, iż absolwentka gimnazjum była wyznania mojżeszowego.

² Zachowuję pisownię oryginalną; https://x.com/mich_kozlowski/status/1764215003995893941/photo/3 [dostęp: 24.08.2025]. Warto dodać, pamiętając o filologicznych zamiłowaniach Henryki Broniatowskiej, że w warszawskim gimnazjum uczyła się oprócz łaciny jeszcze języka francuskiego, natomiast nie ma żadnej wzmianki o nauce języka rosyjskiego. Niewykluczone, że jego praktyczną znajomość wyniosła z domu rodzinnego.

³ Wybór studiów chemicznych może zaskoczyć, ponieważ na świadectwie maturalnym z przedmiotu „fizyka z chemią” Broniatowska miała ocenę dostateczną.

kontynuowała je na Wydziale Chemicznym Azjatyckiego Instytutu Przemysłu w ZSRR, który ukończyła w 1943. Pozostawszy w Kraju Rad, wstąpiła do Ludowego Wojska Polskiego i została w nim oficerem polityczno-wychowawczym. Wyszła za mąż za Artura Mieczysława Broniatowskiego (1912–1989)⁴ i przyjęła jego nazwisko. W 1950 roku była w stopniu porucznika LWP. W Polsce studiowała polonistykę na Uniwersytecie Warszawskim. Po zakończeniu działań wojennych trafiła do Łodzi, gdzie w latach 1946–1947 jako członkini Polskiej Partii Robotniczej pełniła funkcję dyrektora tamtejszego Domu Propagandy PPR. Po Kongresie Zjednoczeniowym wstąpiła do PZPR. Szybko awansowała, wchodząc do struktur Wydziału Propagandy KC PZPR. Powierzono jej wówczas m.in. nadzorowanie działalności Klubu Krzywego Koła⁵; w maju 1956 została członkiem jego zarządu, pełniła funkcję wiceprezesa. W latach 1949–1978 zajmowała różne stanowiska w wydawnictwach jako redaktor, kierownik redakcji, zastępca naczelnego redaktora w prestiżowych w okresie PRL-u wydawnictwach jak: Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”, BWP „Ruch”, Krajowa Agencja Wydawnicza. W okresie od 1958 do 1968 pełniła funkcję zastępcy redaktora naczelnego „Iskier”. Do niej należą inicjatywy edycji kilku bardzo popularnych w Polsce Ludowej serii dla dzieci i młodzieży: „Poczytaj Mi, Mamo”, „Od Książeczki do Biblioteczki”, „Reportaż ze Znaczką Poczto- wym”, „Szczęśliwa Siódemka”. Dbała o staranną i wielokolorową szatę graficzną książek, zwłaszcza dla najmłodszych. W nekrologu napisano o niej:

Zainicjowała nowatorski cykl seriali⁶, w którym ukazywały się cieszące się wielką poczytnością opowieści J.[ózefa – G.O.] Hena, M.[acieja – G.O.] Słomczyńskiego, K.[azimierza – G.O.] Dębnickiego i in. [...] Patronowała debiutom literackim, które prezentowane były na łamach Almanachu Młodych „Iskier”. Łączyła ją długoletnia współpraca i przyjaźń z wybitnymi ludźmi kultury – pisarzami, artystami-plastykami, publicystami. Ceniła i szanowała ich twórczość, umiała też bronić ich

⁴ Artur Mieczysław Broniatowski był politykiem komunistycznym, funkcjonariuszem Służby Bezpieczeństwa PRL w stopniu pułkownika MO. Jako dąbrowszczak brał udział w wojnie domowej w Hiszpanii. Później pełnił funkcję szefa Wydziału Personalnego Zarządu Politycznego Sztabu 1. Polskiej Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki. Następnie władze komunistyczne powierzyły mu kierowanie Centralną Szkołą Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Łodzi. Ze związku z Henryką Broniatowską urodziło się dwóch synów: Karol (1945–) i Michał (1954–).

⁵ Klub Krzywego Koła to nazwa wolnomyślicielskiego i krytycznego wobec władz komunistycznych klubu dyskusyjnego, który działał w Warszawie w latach 1955–1962, początkowo w siedzibie przy ul. Krzywe Koło. Jego członkami były znane postacie z polskiego życia politycznego, społecznego i kulturalnego, jak chociażby Władysław Bartoszewski, Józef Chalasiński, Czesław Czapów, Marian Falski, Paweł Hertz, Paweł Jasienica, Stefan Kisielewski, Leszek Kołakowski, Tadeusz Kotarbiński, Jacek Kuroń, Jan Józef Lipski, Adam Michnik, Jan Olszewski, Maria Ossowska, Julian Przyboś, Artur Sandauer, Antoni Słonimski, Andrzej Stawar, Jerzy Urban, Melchior Wańkowicz.

⁶ Takie słowo, a nie „serii” jest w oryginale.

niezależności artystycznej w sporach z cenzurą. Była osobowością niekonwencjonalną i barwną. Związana od wczesnej młodości z ideami polskiej lewicy, żarliwa w swych przekonaniach, nie unikała sporów i dyskusji, których autentyzm godził nierzadko w jej pozycję osobistą i zawodową, ale też jedna jej wielu przyjaciół (H.L. 2025).

Broniatowska współtworzyła Polską Sekcję IBBY (International Board on Books for Young People), była członkiem jej pierwszego zarządu. Należała do Stowarzyszenia Pisarzy Polskich i ZAiKS-u. W 1955 została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi, a w 1967 otrzymała Odznakę „Zasłużony Działacz Kultury”⁷.

Działalność tłumaczeniowa Broniatowskiej przypada na pięć dziesięcioleci XX wieku i pierwsze dziesięciolecie XXI: od roku 1951 do 2010, obejmuje 59 lat edytorskich, w tym od 1951 do czerwca 1989 – okres PRL-u, i od czerwca 1989 do 2010 – po upadku komunizmu w Polsce. Z tego pierwszego zestawienia widać, że 38 lat aktywności translatorskiej wiąże się z czasem powojennym i poststalinowskim, a 21 – z rodzimą rzeczywistością pokomunistyczną. Fakt drukowania tłumaczeń Broniatowskiej w obu „epokach” świadczy o docenianiu jej warsztatu bez względu na układy polityczne. Istotną rolę w utrzymaniu wysokiej pozycji translatorskiej odegrał również szczęśliwy dobór tekstów zakazanych dotąd autorów, którzy ostro krytykowali system polityczny ZSRR, co skutkowało przymusową ich emigracją z Rosji (Władimir Maksimow, Aleksander Sołżenicyn, Władimir Wojnowicz). Ze znanych mi źródeł wynika, że pierwszy tekst Broniatowska opublikowała w wieku 31 lat, ostatni – 86. Była zatem czynna zawodowo przez całe swe długie życie.

Analizę jakościowo-ilościową osiągnięć Broniatowskiej przeprowadziłem przede wszystkim na podstawie dostępnych danych katalogowych bibliotek w Polsce. Zbiory biblioteczne nie są jednak kompletne, stąd istnieje pewien margines niekompletności informacyjnej w odniesieniu do pełnej liczby przekładów i tytułów przełożonych przez nią utworów literackich.

Broniatowska, debiutując w 1951 roku jako tłumaczka współczesnej rosyjskiej prozy radzieckiej, przyswoiła polszczyźnie przeznaczony dla dzieci utwór Jewgienija Szwarca (1896–1958) *Сказка о потерянном времени*⁸ (1940), co oddała adekwatnie⁹ jako *Bajka o straconym czasie* (Warszawa: Nasza Księgarnia). W tym samym

⁷ Podstawowe dane biograficzne o Henryce Broniatowskiej można znaleźć w słowniku Lesława Bartelskiego (Bartelski 1972: 35). Co ciekawe, w poszerzonym wydaniu słownika w postaci leksykonu autor pominął biogram tej tłumaczki (Bartelski 1995).

⁸ Utwór ten ma też postać sztuki w trzech aktach dla teatru kukielkowego.

⁹ Tu i dalej adekwatność jest rozumiana przeze mnie jako typ rozwiązania translatorskiego, które oddaje przede wszystkim formalne i semantyczno-stylistyczne aspekty oryginału.

roku opublikowała ponadto opowiadanie dla dzieci *Szara Szyjka* (Warszawa: Nasza Księgarnia) – w oryginale *Серая Шейка* – napisane przez Dmitrija Mamina-Sibiriaka (1852–1912). Przygotowała również przekład rosyjskiej radzieckiej powieści dziecięcej *Chłopcy z cegielni* (Warszawa: Książka i Wiedza) autorstwa Andrieja Szmankiewicza (1908–1970). W oryginale tytuł brzmiał *Дети кирпичного завода*, a więc dosłownie – *Dzieci ceglanej fabryki/cegielni*. Broniatowska ogólne słowo „dzieci” zastąpiła wyrazem „chłopcy”, zawężając tym samym płciowy aspekt oryginału.

W 1952 ukazało się wydanie drugie spolszczonego przez Broniatowską tekstu dla dzieci autorstwa Jakowa Tajca (1905–1957) *У мёму Павы* jako *U cioci Pawy* (Warszawa: Nasza Księgarnia). Stąd moje przypuszczenie, że wydanie pierwsze mogło ujrzeć światło dzienne np. w 1951 roku.

W 1953 ponownie ukazało się tłumaczenie *Chłopców z cegielni* (Warszawa: Książka i Wiedza). Ponieważ było to już trzecie wydanie tej książki, można założyć, że w 1952, a może jeszcze w 1951, wyszło wydanie drugie. Innym tekstem opublikowanym w 1953 było tłumaczenie opowiadania dla dzieci *Dwa portrety* (Warszawa: Nasza Księgarnia), które napisał Anatolij Aleksin (1924–2017) i nazwał je *Два портрета*.

W 1960 Broniatowska spolszczyła komedię w 3 aktach Siergieja Michałkowa (1913–2009) *Сомbrero* (1957), która ukazała się drukiem jako *Sombrero* (Warszawa: Nasza Księgarnia). Następnie opublikowała w tym samym okresie tekst Gawriiła Trojepolskiego (1905–1995) *Кандидат наук* (1958), czyli dosłownie *Kandydat nauk*¹⁰. W przekładzie Broniatowskiej powieść ta otrzymała daleki od pierwowzoru tytuł: *Kariera Karluka: powieść po trosze satyryczna* (Warszawa: Książka i Wiedza). Kosztem wskazania w tytule utworu na stopień naukowy, przekładowczyni wydobyła na pierwszy plan nazwisko głównego bohatera, wskazała na gatunek literacki i charakter stylistyczny wypowiedzi.

W 1961 roku ukazała się książka dla dzieci *Zatoka Kulawego Niedźwiedzia* (Warszawa: Nasza Księgarnia), której autorem był Siergiej Woskriesiński (1895–?), z wykształcenia geolog, z zamiłowania polarnik i uczestnik wielu ekspedycji syberyjskich. Oryginał powstał w 1959 pod nazwą *Бухта хромого медведя*. Przekład tytułu w warstwie słownej był adekwatny, chociaż nieco inny od zamierzenia autorskiego: Woskriesiński pisał o zatoce, w której żył kulawy niedźwiedź, Broniatowska uczyniła z tego miejsca geograficzną nazwę własną.

¹⁰ W Polsce stopniowi naukowemu kandydata nauk odpowiada stopień naukowy doktora.

W 1962 ukazała się drukiem książka Gieorgija Gulii (1913–1989), pisarza radzieckiego pochodzenia abchaskiego, który tworzył wyłącznie po rosyjsku. Była to powieść z 1961 roku, napisana w formie notatek i zatytułowana *Капитановый дом. Записки молодой учительницы*, co po polsku zostało oddane adekwatnie jako *Kasztanowy dom: pamiętnik młodej nauczycielki* (Warszawa: Książka i Wiedza). Ale Broniatowska swoim wyborem translatorskim uczyniła z notatek pamiętnik, co jest pewnego rodzaju nadużyciem, ponieważ nie każde notatki/zapiski mają charakter pamiętnika.

W 1963 roku na polskim rynku księgarskim pojawiła się książka Jurija Sotnika (1914–1997) *Приключение не удалось* (1961) jako *Nieudana przygoda* (Warszawa: Nasza Księgarnia).

W 1964 Broniatowska opublikowała opowiadanie Aleksandra Sołżenicyna *Zdarzenie na stacji Kreczetowka* (*Случай на станции Кречетовка*, 1962)¹¹ w zbiorze *Słoneczna dolina* (Warszawa: PIW), zawierającym przekłady opowiadań radzieckich. Tekst ten został ponownie wydany w drugim obiegu w 1981 roku przez warszawską Niezależną Spółdzielnię Wydawniczą.

W 1965 ukazał się drukiem polski tekst Wila Lipatowa (1927–1979) *Смерть Егора Сузуна* (1963) jako *Ostatni dzień życia* (Warszawa: Książka i Wiedza). Chociaż tytuł polski nie został oddany wiernie względem wersji wyjściowej, niekoniecznie nie był logiczny, ponieważ ostatni dzień życia człowieka wiąże się w następstwie z jego rychłą śmiercią. Tak czy inaczej, w oryginale pojawia się imię i nazwisko bohatera, a to element istotny dzieła, czego nie ma już w tłumaczeniu.

W 1966 Broniatowska ogłosiła drukiem głośną opowieść Siergieja Załygina (1913–2000) *На Иртыше – Над Иртышем* (Warszawa: PIW), która ukazała się w ZSRR na łamach czasopisma „Nowyj Mir” («Новый мир») w 1964 roku, wraz z końcową falą odwilży pochruszczowowskiej, obnażając prawdę o kolektywizacji lat 30. XX wieku. Autor, co było do przewidzenia, spotkał się z gwałtowną nagonką ze strony zachowawczej krytyki radzieckiej.

W 1966 roku wyszły opowiadania rosyjskie dla młodszego czytelnika pod tytułem *Sztukmistrze i inne opowiadania* (Warszawa: Nasza Księgarnia). Zbiorek zawierał dziesięć niewielkich objętościowo utworów dziesięciu autorów (podaje w kolejności według spisu treści): Nikołaja Nosowa, Olega Biediariewa, Borisa Jemieljanowa, Władimira Żeleznikowa, Walentyny Żurawlowej, Radija Pogodina, Gieomara Kulikowa, Jurija Diużewa, Iosifa Dika i Jurija Sotnika. Wszystkie teksty przełożyła Broniatowska.

¹¹ Pierwotny tytuł *Случай на станции Кречетовка*.

Nie tracąc twórczego tempa, tłumaczka wydała w 1967 opowieść Ilii Zwie-riewa (1926–1966) *Она и он* jako *Ona i on: z kroniki rodzinnej* (Warszawa: PIW), dodając do brzmienia pierwodzieła dane gatunkowe, a po trzech latach – kolejne dzieło Załygina, tym razem powieść historyczną z czasów wojny domowej w Rosji, *Слоны Паров* (Warszawa: PIW) – w oryginale *Солёная Падь* (1967). Przekład tytułu oceniam jako chybiony, ponieważ ros. *падъ* to wyłącznie „spadź”, a więc „słodka ciecz”, co w połączeniu z przymiotnikiem ros. *солёная* (pol. słona) tworzy oksymoron „słona spadź”. Ten element metaforycznego przeciwstawienia dwóch jakości smakowych został w tłumaczeniu utracony, a zamiar ideowy Załygina wypaczony. W tym samym okresie, tj. w 1967, światło dzienne ujrzała antologia literatury dziecięcej *Пионеры Краю Рад* (Warszawa: Wydawnictwo Harcerskie, Moskwa: Мłода Gwardia). Wyboru dokonała i całość opracowała Adel Aleksiejewa (1928–), a teksty przyswoiła polszczyźnie Broniatowska. Warto przy okazji odnotować, aby uzyskać w miarę pełny obraz jej dokonań przekładowych, że w 1970 roku w numerze 4 czasopisma „Dialog” (s. 38–65) opublikowano scenariusz telewizyjny sztuki *Pierwszy interesant* wg Daniła Granina (1919–2017). Reżyserem spektaklu był Jerzy Antczak (1929–).

W 1971 wyszła w Polsce drukiem dokumentalna opowieść Aleksandra Bori-sowicza Aronowa (1921–1970) *Пассажиры без билета: документальная повесть* (1968), czyli dosłownie *Pasażer bez biletu: opowieść dokumentalna*. Broniatowska nadała jej krótszy tytuł, pomijając aspekt gatunkowy: *Pasażer na gapę* (Warszawa: Iskry). Również w tym samym roku tłumaczka opublikowała opowieść Piotra Mie-żyryckiego (1934–) *Десятая часть дороги* (Warszawa: Czytelnik) – w oryginale *Десятая доля пути* (1966); w 1968 utwór ten doczekał się ekranizacji w ZSRR.

W 1972 Broniatowska wydała kilka tłumaczeń: najpierw była to rzecz Daniła Granina *Место под помник* (Warszawa: PIW), która ukazała się w ZSRR w 1969 jako *Место для памятника*, następnie – Borysa Wasiljewa (1924–2013) opowieść *Так тихо о змierzchu* (Warszawa: Iskry), w oryginale – *А зори здесь тихие...* (1969), czyli w przekładzie filologicznym „Zorze są tutaj ciche...”. W transpozycji tytułu książki Wasiljewa nastąpiło przesunięcie w czasie: świt wyparł zmierzch. W tym samym okresie ukazał się również zbiór młodzieżowych opowiadań radziec-kich pod tytułem *Каждому солнце* (Warszawa: Horyzonty, Moskwa: Мłода Gwardia). Jedną z translatorok była Broniatowska, która przetłumaczyła dwa opowiadania: 1. Fazila Iskandera (1929–2016), abchaskiego pisarza tworzącego po rosyjsku, *Опо-wiadanie о морзу* i 2. Jurija Chazanowa (1920–2020) – *Костя выдзиела адреналине*.

Rok 1974 przyniósł tłumaczenie dwóch opowieści utworów Wila Lipatowa *Серая мышь. Луда Вараскина* – *Szara mysz. Lida Waraskina* (Warszawa: PIW).

Zarówno *Lidę Waraskinę* (1968), jak i *Szarą mysz* (1970) wcześniej opublikowano w ZSRR w prestiżowym opiniotwórczym miesięczniku „Znamia” («Знамя»), co świadczyło o wysokiej randze utworów.

Wkrótce po ukazaniu się drukiem tekstów Lipatowa, w 1975 roku Broniatowska zaferowała polskiemu czytelnikowi przekład opowieści i opowiadań Fazila Iskandera pod wspólnym tytułem *Drzewo dzieciństwa* (Warszawa: Czytelnik) – w oryginale *Дерево детства: рассказы и повесть* (1970). Po nim – dwa teksty w 1976: azerbejdżańskiego prozaika i dramaturga Akrama Ajlislego (1937–) opowieść *Люди и деревья* (1966–1968)¹² adekwatnie jako *Ludzie i drzewa* (Warszawa: PIW) i Daniila Granina powieść *Дощь в обчым mieście* (Warszawa: PIW) – w oryginale *Дождь в чужом городе*. A w 1977 – opowiadanie Ajlislego *Сказка о серебряных щипчиках* jako *Bajka o srebrnych szczypczykach* (Warszawa: PIW)¹³; był to przekład wtórny. Tłumaczenia pierwotnego, tj. z azerbejdżańskiego na rosyjski, dokonała Tamara Kalakina (1924–2001), matka współczesnego pisarza rosyjskiego Siergieja Kaledina (1949–).

W 1978 została opublikowana książka łotewskiego pisarza Gunārsa Cīrulisa (1923–2002) *Neticiet stārķim* – dosłownie *Nie ufaj bocianowi* – jako *Nie wierzcie w bociany* (Warszawa: Czytelnik)¹⁴. W następnym roku – ponownie teksty Fazila Iskandera, tym razem opowieści pod nazwą *W letni dzień* (Warszawa: PIW). Tytuł wyboru pochodził od tłumaczy, Broniatowskiej i Marka Dejanisa, i obejmował trzy utwory Iskandera: *Дерево детства, Богатый портной и другие, Запретный плод* – *Drzewo dzieciństwa, Bogaty krawiec i inne, Zakazany owoc*. Ale warto wiedzieć, że w dorobku pisarskim Iskandera jest opowiadanie *Летним днём*, czyli *W letni dzień*, o czym być może wiedzieli tłumacze i fakt ten wykorzystali, nadając książce taki właśnie tytuł.

W 1980 roku pojawiły się drukiem kolejne trzy utwory w tłumaczeniu Broniatowskiej: opowieść Iriny Grekowej (1907–2002)¹⁵ *Кафедра* (1978) jako *Katedra* (Warszawa: Czytelnik), powieść Siergieja Załygina, z czasów wojny domowej toczącej się na Syberii, zatytułowanej *Комиссия* (1975) – *Komisja* (Warszawa: PIW) oraz wybór tekstów satyrycznych głównie pisarzy estońskich przygotowany przez Edgara Spriita. Tom nosił nazwę „Pikker”. *Salon piękności*. Wszystkich

¹² Trylogię *Ludzie i drzewa* przetłumaczono na wszystkie języki republik ZSRR, a także w wielu krajach Europy Wschodniej.

¹³ Przekład ten wszedł do zbioru opowiadań radzieckich (*Antologia... 1977*: 476–486).

¹⁴ Najprawdopodobniej tłumaczka korzystała z przekładu z łotewskiego na język rosyjski.

¹⁵ Właściwie Jeleny Wentcel, radzieckiej profesor nauk matematycznych, zajmującej się również tworzeniem literatury. Opowieść *Katedra* ta doczekała się ekranizacji w 1982 r.

tłumaczeń – w domyśle z rosyjskiego – dokonała Broniatowska (Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe), dzięki czemu poznaliśmy dziesiętnastu twórców z socjalistycznej w tamtym czasie Estonii. Byli to: Priit Aimla, Silver Alev, Rudolf Aller, Enn Karu, Kalju Kass, Riho Lahi, Harri Lehiste, Kaido Liiva, Einar Maasik, Vello Pae, Erik Püvi, Georg Seep, Aristarch Sinkel, Juhan Sookas, Edgar Sprit, Inge Trikkel, bracia Trivzorov, Paul Vassar, David Železnjakov.

Już w następnym roku Broniatowska opublikowała kolejny tekst Daniila Granina, fabularyzowany dokument o biologu Aleksandrze Lubiszczewie, opowiadanie *Эта странная жизнь* (1974) jako *To dziwne życie...* (Warszawa: Książka i Wiedza). W tym samym okresie ukazały się *Opowiadania Aleksandra Sołżenicyna* (Warszawa: Niezależna Spółdzielnia Wydawnicza). Jedno z nich pod tytułem *Zdarzenie na stacji Kreczetowka* przełożyła Broniatowska. W informacji zamieszczonej na końcu tomu podano, że utwory zostały opublikowane bez wiedzy i zgody autorów¹⁶.

W 1982 roku przekładowczyni powróciła do łotewskiego pisarza Gunārsa Cīrulisa i wydała powieść *Viesizrade Ventspili* jako *Gościnne występy* (Warszawa: Czytelnik). Broniatowska pozbawiła polski tytuł części „Ventspili”, a więc nazwy portowego miasta (Windawa), w którym toczy się akcja utworu.

W 1983 ukazał się przekład opowieści młodzieżowej Władimira Arro (1932–2025) z 1976 *Мой старый дом* jako *Mój stary dom* (Warszawa: Nasza Księgarnia), a w następnym czytelnik polski otrzymał trzeci tekst azerbejdżańskiego twórcy, Akrama Ajlislego, pod tytułem *Pora kwiecistych sukien* (1984). W pierwotnym przekładzie na rosyjski brzmiało to *Сезон цветастых платьев* i było punktem wyjścia rodzimej translacji. W 1985 roku Broniatowska zadebiutowała jako tłumaczka poezji, wydając poemat Andrieja Wozniesińskiego (1933–2010) z 1984 *O* jako *O (za krótki)* (Warszawa: Czytelnik), zmieniając nieznacznie tytuł pierwotnie przez dodanie zapisu w nawiasie. Po dwóch latach, w 1987, tłumaczka powróciła do jednego z ulubionych pisarzy rosyjskich i wydała drukiem zekranizowaną w ZSRR w 1985 roku powieść *Pejzaż* Daniila Granina (Warszawa: Książka i Wiedza); w oryginale tytuł brzmiał jednak inaczej – *Картина* (1980), co nie odnosi się przecież tylko do sfery malarstwa.

W 1987 pojawiły się na rynku czytelnicy dwie kolejne propozycje translatorskie Broniatowskiej: opowieść Radija Pogodina (1925–1993) *Ból* (Warszawa: PIW) –

¹⁶ Pozostali tłumacze tekstów Aleksandra Sołżenicyna to: Michał Kaniowski, Ryszard Kotowski, Józef Łobodowski (1909–1988) i Ignacy Szenfeld (1915–1996). Dodawanie tego typu formuły było powszechną praktyką w odniesieniu do wydawnictw drugiego obiegu i miało chronić autorów przed ingerencją służby bezpieczeństwa.

woryginalie *Боль* (1986), i opowiadanie dla dzieci autorstwa gruzińskiego pisarza Arczyla Sułakauriego (1927–1997) *Przygody Salamury* (Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza) – woryginalie *Приключения Саламуры*.

Okres działalności przekładowej Broniatowskiej w PRL-u zamknął przekład książki litewskiego pisarza Juozasa Baltušisa (1909–1991) *Saga o Juzasie* (Warszawa: Czytelnik) *Sakmė apie Juzą* (1979). Woryginalie jest mowa o historii/opowieści o Juzasie. Przekładowczyni wybrała inną postać gatunkową – sagę, co nie jest poważnym nadużyciem formalnym, chociaż może sugerować, że będziemy mieć do czynienia z cyklem powieściowym, jak np. w przypadku *Sagi rodu Forsyte’ów* Johna Galsworthy’ego (1867–1933) czy *Sagi o wiedźminie* Andrzeja Sapkowskiego (1948–).

Po czerwcu 1989 roku wyraźnie spadło tempo publikacji przekładów Broniatowskiej, co najpewniej wiązało się z wiekiem translatorki. Ale za to polszczyzna zyskała ważne dla humanistyki teksty, w większości zatrzymywane wcześniej przez komunistyczną cenzurę. I tak, w 1990 roku pojawił się zbiór opowiadań Aleksandra Sołżenicyna (1918–2008) *Zagroda Matriony i inne opowiadania* (Warszawa: PIW); woryginalie – *Матрөнин двөр* (1963), a w nim tekst *Zdarzenie na stacji Koczetowka*. Był to ten sam przekład, który ukazał się w latach 1964 i 1981, ale tym razem tłumaczka nadała mu pierwotny autorski tytuł, pisząc zamiast „Kreczetowka” – „Koczetowka”.

Trzy lata później, w 1992 roku, otrzymaliśmy w postaci translacji wyjątkowe dzieło Władimira Wojnowicza (1932–2018), emigracyjnego pisarza rosyjskiego, mieszczące się w gatunkach powieści-ostrzeżenia opartej na antyutopii i satyrze politycznej – *Moskwa 2042* (Warszawa: PIW); woryginalie – *Москва 2042* (1986). Tekst ten bardzo wzmocnił pozycję Broniatowskiej jako ambitnej i utalentowanej translatorki, a następne przekłady dowiodły, że miała świetne wyczucie czasu historycznego i literatury na nową trudną epokę.

Już w kolejnym roku ukazała się powieść historyczna o admirale Aleksandrze Kołczaku innego twórcy emigracyjnego III fali, Władimira Maksimowa, *Spojrzenie w otchłań* (Warszawa: Warszawska Oficyna Wydawnicza „Gryf”); tytuł pierwodzieła – *Заглянуть в бездну*; przekładowczyni zmodyfikowała nieco tytuł, zamieniając rosyjski czasownik *заглянуть* (pol. zajrzeć) w bezokoliczniku na rzeczownik „spojrzenie” (ros. *взгляд*) w języku polskim.

W 1998 w numerach 9–11 „Literatury” ukazał się w trzech częściach utwór Wiktora Astafjewa (1924–2001) z 1987 roku – *Людочка* jako *Ludeczka* (nr 9, s. 10–14; nr 10, s. 40–43; nr 11, s. 28–31), a w numerze 12 – pierwszy fragment powieści Władimira Maksimowa *Wędrówka ku śmierci* (s. 44–48) – woryginalie

Кочеванье до смерти. W wersji książkowej z 2003 roku Broniatowska zmieniła tytuł na *Wędrowanie ku śmierci*, do czego jeszcze nawiąże.

W 1999 roku wyszła drukiem autobiograficzna książka o słynnej rosyjskiej tancerce, Mai Plisieckiej (1925–2015) – *Я, Майя Плисецкая* w tłumaczeniu Broniatowskiej i Ewy Rojewskiej-Olejarczuk (Warszawa: Prószyński i S-ka). Tytuł oddano adekwatnie: *Ja, Maja Plisiecka*. Tłumaczka opublikowała również opowieść Anatolija Azolskiego (1930–2008) *Podwójna spirala* w dwóch numerach czasopisma „Literatura” (nr 6, s. 10–15; nr 7/8, s. 54–57)¹⁷. Oprócz *Podwójnej spirali* w „Literaturze” z 1999 roku ukazały się dalsze fragmenty *Wędrowki ku śmierci* Maksimowa (nr 1, s. 22–25; nr 3, s. 26–31; nr 4, s. 44–46).

Rok 2003 przyniósł trzy kolejne ważne dla polszczyzny przekłady autorstwa Broniatowskiej. Najpierw była to powieść *Komórka* (Warszawa: Wydawnictwo Philip Wilson) Anatolija Azolskiego – w oryginale *Клетка* (1997); dzieło to otrzymało w 1997 roku literacką Rosyjską Nagrodę Bookera. Następnie – tekst uznanego na całym świecie pisarza młodszego pokolenia, Wiktora Pielewina (1962–) *Mały palec Buddy* (Warszawa: W.A.B.). Tłumaczka zdecydowanie zmieniła tytuł oryginału, który brzmi *Чанаев и Пучмома* (1996), czyli *Czapajew i Pustota*, i nawiązuje bezpośrednio do Wasilija Czapajewa (1887–1919), jednej z głośnych postaci historycznych, bohatera wojny domowej w Rosji. Przedostatnią pozycją w dorobku translatorskim jest przekład powieści Władimira Maksimowa *Wędrowanie ku śmierci* (Warszawa: Rosner i Wspólnicy)¹⁸. Moje zastrzeżenie budzi transpozycja tytułu oryginału: *Кочеванье до смерти*. Po pierwsze, rzeczownik ros. *кочеванье* w odniesieniu do ludzi oznacza „koczowanie”, a w odniesieniu do zwierząt, np. ryb – „wędrowkę/wędrowanie”. Po drugie, z fabuły wynika, że tragiczne losy bohaterów powieści Wojnowicza – Michaiła, Walentyny i Siergieja – świadczą o ich upokarzającej egzystencji w warunkach sowieckiego systemu totalitarnego,

¹⁷ W numerze 6 „Literatury” z 1999 r. na s. 15 napisano, że w 1966 r. Anatolij Azolski opublikował *Podwójną spiralę* w miesięczniku „Nowyj Mir” («Новый мир»), co nie pokrywa się z rzeczywistością, ponieważ w całym roczniku tego czasopisma radzieckiego nie wydrukowano żadnego tekstu Azolskiego. Tam też podano, że za *Podwójną spiralę* Azolski uzyskał w 1998 roku nagrodę Bookera, co jednoznacznie wskazuje na utwór pt. *Komórka* (*Клетка*). Tytuły obydwu dzieł – *Podwójna spirala* i *Komórka* – bardzo się od siebie różnią. Okazuje się, że Azolski opublikował opowieść *Komórka* w „Nowym Mirze”, ale dopiero w 1996 r., w numerach 5 (s. 6–66) i 6 (s. 144–168). Za każdym razem opowieść nosiła ten sam tytuł *Клетка*, więc polski wariant *Podwójna spirala* był całkowitą inwencją tłumaczki. Dziękuję pani Bożenie Filipowicz z Działu Informacyjno-Bibliograficznego Sądeckiej Biblioteki Publicznej im. Józefa Szujskiego w Nowym Sączu za pomoc w dotarciu do archiwalnych numerów „Literatury”.

¹⁸ Na stronie tytułowej powieści jest podany 2003 r. jako czas ukazania się książki, a na stronie redakcyjnej – 2004.

równoznacznej z koczowaniem sparaliżowanego przez KGB człowieka-więźnia w zdehumanizowanej stalinowskiej rzeczywistości obozowej, a potem – w skomplikowanych osobowo i społecznie warunkach emigracyjnych we Francji. Bohaterowie Wojnowicza nie wędrowali ku śmierci – to rzecz nieunikniona i w tym sensie nie ma w tym procesie niczego niezwykłego, lecz swoim życiem dowiedli, że koczowali w nim, doświadczali nieustannej poniewierki, nie mając trwałego zagnieżdżenia – aż po tragiczny doczesny koniec. W moim odczuciu właściwszym rozwiązaniem translatorskim byłby tutaj tytuł *Koczowanie aż po śmierć*.

W 2006 roku ukazała się w Polsce powieść satyryczna Władimira Wojnowicza *Монументальная пропаганда* (2000), dosłownie *Monumentalna propaganda*, będąca kontynuacją pewnych wątków obecnych w bestsellerze *Жизнь и необычайные приключения солдата Ивана Чонкина* (1963–1969), czyli *Życie i nadzwyczajne przygody żołnierza Iwana Czonkina*¹⁹. Autor poświęcił ją tym razem przede wszystkim prezentacji destruktywnego uzależnienia jednostki i zbiorowości nie tylko od stalinizmu, lecz także od każdego systemu totalitarnego, zilustrował fenomen masowej hipnozy Rosjan wywołanej kolejnymi kultami jednostki jako następstwo agresywnej kremlowskiej propagandy: po Leninie – Stalin, po Stalinie – Chruszczow, po Chruszczowie – Breżniew itd. Ten personalny sztandar przechodni nie przepadł wraz ze zgonem Wodza Narodów. Broniatowska, nadając przekładowi tytuł *Spizowa miłość Agłai* (Warszawa: Pigmalion), znacznie odstąpiła od zamysłu ideowego oryginału, kierując uwagę czytelnika ku powieści obyczajowej. Owszem, są one obecne w powieści, lecz nie na nich opiera się struktura tekstu. Wybór tłumaczki jest moim zdaniem przykładem nieuzasadnionej ingerencji w wewnętrzną warstwę pierwodzieła i jego nośną informacyjnie etykietę. Ale z punktu widzenia komercji, tytuł *Spizowa miłość Agłai* może bardziej przyciągać uwagę czytelnika ciekawego intymnej sfery człowieka niż politycznie krzykliwego *Monumentalna propaganda*.

Trud przekładowy Broniatowskiej zamyka publikowane już parokrotnie za jej życia opowiadanie Aleksandra Sołżenicyna *Zdarzenie na stacji Koczetowka*. Tym razem zostało ono umieszczone w zbiorze *Jeden dzień Iwana Denisowicza i inne opowiadania* (Poznań: Rebis).

¹⁹ Na marginesie. Książka doczekała się tłumaczenia pod dwoma nazwiskami: Władysława Doronia (1985; 1986) oraz Wiktora Dłuskiego (1990; 2011). Doroń przyswoił polszczyźnie ten utwór najpierw pod nazwą *Życie i niezwykle przygody żołnierza Iwana Czonkina* (Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza), a w 1986 jako *Życie i niezwykle sprawy żołnierza Iwana Czonkina* (Katowice: Kos). Z kolei Wiktor Dłuski wybrał za każdym razem wariant *Życie i niezwykle przygody żołnierza Iwana Czonkina* (Warszawa: Polityka). Gwoli ścisłości trzeba dodać, że Doroń i Dłuski to ta sama osoba: Dłuski (1939–) posługiwał się pseudonimem Doroń.

Pośmiertnie, w 2016 roku, ukazała się antologia opowiadań azerbejdżańskiego autora Anara Rasuła ogły Rzajewa (1938–) pod tytułem *Opowiadania* (Warszawa: Oficyna Olszynka Józef Rudalski Wydawca). Jedną z tłumaczek tego zbioru jest Henryka Broniatowska, która przełożyła opowiadanie *Ja, Ty, On i telefon*. W książce nie ma informacji ani o podstawie translacji, ani o pierwotnym, tj. azerbejdżańskim, tytule tekstu.

By prześledzić 59-letnią ścieżkę translatorską Henryki Broniatowskiej pod kątem jej fascynacji pisarzami rosyjskojęzycznymi w latach 1951–2010, dokonuję poniżej zestawienia tłumaczeń w aspekcie ilościowym: od pojedynczego wyboru po wielokrotny. Na tej podstawie dochodzę do wniosku, że z jednej strony tłumaczka najczęściej sięgała po pojedyncze teksty wybranych pisarzy, z drugiej – że tylko utwory Daniila Granina przekładała czterokrotnie; być może był on jej ulubionym autorem, co mogą potwierdzić jedynie pogłębione studia nad biografią twórczą przekładowczyni. Mamy zatem następujący obraz ilościowy dokonań translatorskich Broniatowskiej:

I. Po jednym przekładzie:

- 1) Silver Alev: *Śrubka*;
- 2) Rudolf Aller: *Moja córka Kira*;
- 3) Anar (Rasuł ogły Rzajew): *Ja, Ty, On i telefon*;
- 4) Anatolij Aleksin: *Dwa portrety*;
- 5) Władimir Arro: *Mój stary dom*;
- 6) Wiktor Astafjew: *Ludeczka*;
- 7) Aleksander Aronow: *Pasażer na gapę*;
- 8) Juozas Baltušis: *Saga o Juzasie*;
- 9) Oleg Biediariew: *Sam na gospodarstwie*;
- 10) Jurij Chazanow: *Kostia wydziela adrenalinę*;
- 11) Josif Dik: *Wynalazca*;
- 12) Jurij Diużew: *Opiekun*;
- 13) Irina Grekowa: *Katedra*;
- 14) Gieorgij Gulia: *Kasztanowy dom: pamiętnik młodej nauczycielki*;
- 15) Boris Jemieljanow: *Mama wszystko rozumie*;
- 16) Gieomar Kulikow: *Nie wsadzaj nosa do cudzego prosa*;
- 17) Einar Maasik: *Jeśli chcecie krytykować*;
- 18) Siergiej Michałkow: *Sombrero*;
- 19) Nikołaj Nosow: *Kleks*;
- 20) Vello Pae: *Szczeble wykształcenia*;

- 21) Wiktor Pielewin: *Mały palec Buddy*;
- 22) Maja Plisiecka: *Ja, Maja Plisiecka*;
- 23) Erik Püvi: *Dialog*;
- 24) Dmitrij Mamin-Sibiriak: *Szara Szyjka*;
- 25) Aristarch Sinkel: *Rewolucja w pewnym teatrze*;
- 26) Aleksander Sołżenicyn: *Zdarzenie na stacji Koczetowka/Kreczetowka*;
- 27) Arczył Sułakauri: *Przygody Salamury*;
- 28) Andriej Szmankiewicz: *Chłopcy z cegielni*;
- 29) Jewgienij Szwarz: *Bajka o straconym czasie*;
- 30) Jakow Tajc: *U cioci Pawy*;
- 31) Inge Trikkel: *Moda*;
- 32) Gawriił Trojepolski: *Kariera Karluka: powieść po trosze satyryczna*;
- 33) Borys Wasiljew: *Tak tu cicho o zmierzchu*;
- 34) Siergiej Woskriesiński: *Zatoka Kulawego Niedźwiedzia*;
- 35) Andriej Woznesiński: *O (za krótki)*;
- 36) Ilia Zwieriew: *Ona i on: z kroniki rodzinnej*;
- 37) Władimir Źeleznikow: *Kolorowa historia*;
- 38) David Źeleznjakov: *Słoń*;
- 39) Walentyna Żurawlowa: *Sztukmistrze*.

II. Po dwa przekłady:

- 1) Anatolij Azolski: *Podwójna spirala, Komórka*;
- 2) Priit Aimla: *Sprawa nie do załatwienia, Powołanie*;
- 3) Gunārs Cirulis: *Nie wierzcie w bociany, Gościnne występy*;
- 4) Enn Karu: *Cudzoziemiec, Wizyta u sławy*;
- 5) Riho Lahi: *Zdarzenie w cyrku, Krytyka to potęga*;
- 6) Harri Lehiste: *Sprawa państwowej wagi, Wariat*;
- 7) Kaido Liiva: *Rozwód po estońsku, Z notatnika*;
- 8) Wil Lipatow: *Szara mysz, Lida Waraksina*;
- 9) Władimir Maksimow: *Spojrzenie w otchłań, Wędrowanie ku śmierci*;
- 10) Radij Pogodin: *Ból, Wybuch*;
- 11) Georg Seep: *Pstryczek, Dlaczego kukulka nie wije sobie gniazda*;
- 12) Juhan Sookas: *Strzelba dziadka, Gościnny Prennel*;
- 13) Jurij Sotnik: *Koguty, Nieudana przygoda*;
- 14) Trivzorovö: *Zapadał zmierzch, Ocalimy piękno*;
- 15) Władimir Wojnowicz: *Moskwa 2042, Spiżowa miłość Agłai*.

III. Po trzy przekłady:

- 1) Akram Ajlisi: *Ludzie i drzewa, Bajka o srebrnych szczypczykach, Pora kwiecistych sukien*;
- 2) Fazil Iskander: *Drzewo dzieciństwa, W letni dzień, Opowiadanie o morzu*;
- 3) Kalju Kass: *Smutna historia, Logika, Korespondencja*;
- 4) Edgar Spriit: *Śmiech to zdrowie, Osobisty przykład, Dlaczego Adam musiał się obejść bez udoskonalonej Ewy*;
- 5) Paul Vassar: *Rozprawa o zebraniach, Walka z płynnością kadr, Czas to złoto*;
- 6) Siergiej Załygin: *Komisja, Nad Irtyszem, Słony Parów*.

IV. Po cztery przekłady:

- 1) Daniil Granin: *Miejsce pod pomnik, Deszcz w obcym mieście, To dziwne życie..., Pejzaż*.

Z kolei w poniższej tabeli przedstawiam rozwiązania Henryki Broniatowskiej w sferze tłumaczeń tytułów. Nietrudno zauważyć, że w zdecydowanej większości wypadków tłumaczka wiernie oddawała brzemienia pierwodzieła, ale nie zawsze.

Tabela 1. Tłumaczenia tytułów utworów literackich przez Henrykę Broniatowską w układzie chronologicznym

Tytuł oryginału	Tłumaczenia	
	Przekład adekwatny	Przekład nieadekwatny
1	2	3
<i>Сказка о потерянном времени</i>	<i>Bajka o straconym czasie</i>	
<i>Дети кирпичного завода</i>	<i>Chłopcy z cegielni</i>	
<i>Серая Шейка</i>	<i>Szara Szyjka</i>	
<i>У тётки Павы</i>	<i>U cioci Pawy</i>	
<i>Два портрета</i>	<i>Dwa portrety</i>	
<i>Сомbrero</i>	<i>Sombrero</i>	
<i>Кандидат наук</i>		<i>Kariera Karluka: powieść po trosze satyryczna</i>
<i>Бухта хромого медведя</i>	<i>Zatoka Kulawego Niedźwiedzia</i>	
<i>Каштановый дом. Записки молодой учительницы</i>	<i>Kasztanowy dom: pamiętnik młodej nauczycielki</i>	
<i>Приключение не удалось</i>	<i>Nieudana przygoda</i>	
<i>Случай на станции Кречетовка</i>	<i>Zdarzenie na stacji Kreczetowka</i>	
<i>Смерть Егора Сузуна</i>		<i>Ostatni dzień życia</i>
<i>На Иртыше</i>	<i>Nad Irtyszem</i>	

cd. tabeli 1

1	2	3
<i>Она и он</i>	<i>Ona i on: z kroniki rodzinnej</i>	
<i>Солёная Падь</i>		<i>Słony Parów</i>
<i>Пассажи́р без билета: доку- ментальная повесть</i>	<i>Pasażer na gapę</i>	
<i>Десятая часть пути</i>	<i>Dziesiąta część drogi</i>	
<i>Место для памятника</i>	<i>Miejsce pod pomnik</i>	
<i>А зори здесь тихие...</i>		<i>Tak tu cicho o zmierzchu</i>
<i>Серая мышь. Лида Вараксина</i>	<i>Szara mysz. Lida Waraksina</i>	
<i>Дерево детства: Рассказы и повесть</i>	<i>Drzewo dzieciństwa</i>	
<i>Люди и деревья</i>	<i>Ludzie i drzewa</i>	
<i>Дождь в чужом городе</i>	<i>Deszcz w cudzym mieście</i>	
<i>Сказка о серебряных щипчиках</i>	<i>Bajka o srebrnych szczypczykach</i>	
<i>Neticiet stārķim</i>	<i>Nie wiercie w bociany</i>	
<i>Кафедра</i>	<i>Katedra</i>	
<i>Комиссия</i>	<i>Komisja</i>	
<i>(brak danych)</i>	<i>Pikker. Salon piękności*</i>	
<i>Эта странная жизнь</i>	<i>To dziwne życie</i>	
<i>Viesizrade Ventspili</i>	<i>Gościnne występy</i>	
<i>Мой старый дом</i>	<i>Mój stary dom</i>	
<i>Сезон цветастых платьев</i>	<i>Pora kwiecistych sukien</i>	
<i>О</i>	<i>O (za krótki)</i>	
<i>Картина</i>		<i>Pejzaż</i>
<i>Боль</i>	<i>Ból</i>	
<i>Приключения Саламуры</i>	<i>Przygody Salamury</i>	
<i>Saktē ariē Juzā</i>		<i>Saga o Juzasie</i>
<i>Случай на станции Кочетовка</i>	<i>Zdarzenie na stacji Koczetowka</i>	
<i>Москва 2024</i>	<i>Moskwa 2042</i>	
<i>Заглянуть в бездну</i>	<i>Spojrzenie w otchłań</i>	
<i>Людочка</i>	<i>Ludeczka</i>	
<i>Кочеванье до смерти</i>		<i>Wędrowka ku śmierci</i>
<i>Я, Майя Плисецкая</i>	<i>Ja, Maja Plisiecka</i>	
<i>Клетка</i>		<i>Podwójna spirala</i>
<i>Клетка</i>	<i>Komórka</i>	
<i>Чапаев и Пустота</i>		<i>Mały palec Buddy</i>
<i>Кочеванье до смерти</i>		<i>Wędrowanie ku śmierci</i>
<i>Монументальная пропаганда</i>		<i>Spiżowa miłość Agłai</i>

* W zbiorze – tłumaczenia 33 utworów.

Źródło: opracowanie własne

Czas na wnioski. Oto najważniejsze z nich:

1. Henryka Broniatowska najczęściej tłumaczyła teksty bezpośrednio z języka rosyjskiego, w kilku przypadkach posiłkowała się przekładami na rosyjski, gdy transponowała utwory pisarzy azerbejdżańskiego, litewskiego i łotewskiego.
2. W dorobku translatorskim Broniatowskiej najwięcej miejsca zajmują rosyjscy pisarze radzieccy, co było podyktowane ówczesną sytuacją historyczną. Zasługą tłumaczki jest niewątpliwie sięganie po ambitne teksty, które nie tyle opiewały sowiecki system, ile stawiały go w kontrowersyjnym świetle.
3. Wśród osiągnięć tłumaczki są utwory drobne, przeznaczone głównie dla odbiorcy dziecięcego i młodzieżowego, ale w większości wypadków Broniatowska przyswoiła polszczyźnie teksty dla dorosłego czytelnika, co w aspekcie gatunkowym reprezentuje przede wszystkim opowieść i powieść.
4. Pod kątem rodzajowym zdecydowanie przeważa epika reprezentowana przez rozmaite gatunki (klasyka, fantasy, *science fiction*, kryminał, sensacja, thriller, powieść historyczna, biografia, autobiografia, pamiętnik, satyra, bajka). Zarówno po poemat (liryka), jak i sztukę sceniczną (dramaturgia) przekładowczyni sięgnęła tylko raz.
5. W ścieżce tłumaczeniowej Broniatowskiej została zaznaczona wyraźna ewolucja od literatury zaangażowanej, zanurzonej w ideologię socjalistycznego państwa, do prezentowanie ambitnych tekstów literackich wolnych od komunistycznej spuścizny.
6. Na ogół przekłady tytułów dzieł oryginalnych są adekwatne, w kilku przypadkach Broniatowska zastosowała zmiany, sięgnęła też po modyfikacje ideowe lub zdecydowanie odeszła od wersji pierwowzoru.
7. Po upadku komunizmu Broniatowska przyswoiła polszczyźnie znaczące teksty nie tylko dla humanistyki rodzimej, oferując przekłady dzieł pisarzy tej rangi, co Władimir Maksimow, Wiktor Pielewin czy Władimir Wojnowicz.
8. Przygodę edytorską Broniatowska rozpoczęła od współpracy z wydawnictwem „Nasza Księgarnia” (1951), ale to do Państwowego Instytutu Wydawniczego należy palma pierwszeństwa, gdy chodzi o liczbę wydanych przekładów, ponieważ PIW od 1964 roku opublikował najwięcej tłumaczeń autorstwa Broniatowskiej (14). Na drugim miejscu znalazła się „Nasza Księgarnia” (9), na trzecim – „Czytelnik” (7), na czwartym – „Książka i Wiedza” (5).
9. Broniatowska wydała najwięcej tłumaczeń w postaci drukowanych książek, niemniej są też translacje, które ukazywały się w polskim periodyku „Literatura”, jak chociażby w przypadku powieści Władimira Maksimowa. Tutaj

dokonała wstępnej prezentacji tego tekstu w latach 1998–1999, by przedstawić go w 2003 roku w postaci zwartej.

10. Henryka Broniatowska dysponowała bardzo dojrzałym warsztatem przekładowym, stąd jej translacje wytrzymały próbę czasu i dobrze się wpisały w ducha współczesnej polszczyzny.

Przypadek Henryki Broniatowskiej wzbudził we mnie refleksję o przydatności, by nie rzec konieczności, powstania leksykonu tłumaczy polskich, od czasów najdawniejszych do chwili obecnej, którzy przyswoili rodzimej literaturze dzieła twórców rosyjskojęzycznych. Jest to na pewno obszerny projekt rozwojowy, gdyż z każdym rokiem lista utalentowanych translatorów się powiększa. Ale na pewno w tym leksykonie nie może zabraknąć nazwisk zasłużonych dla rodzimej kultury słowa postaci starszego i średniego pokolenia – już wymienionych i nowych, jak chociażby: Ireny Bajkowskiej, Anny Bednarczyk, Leo Belmonta, Władysława Broniewskiego, Janiny i Jana Brzechwów, Jerzego Brzęczkowskiego, Tadeusza Chróścielewskiego, Janiny Dziarnowskiej, Pawła Hertza, Jarosława Iwaszkiewicza, Mieczysława Jastruna, Kazimierza Andrzeja Jaworskiego, Anny Kamieńskiej, Marii Leśniewskiej, Leopolda Lewina, Jerzego Litwiniuka, Tadeusza Mongirda, Marii Mongirdowej, Floriana Nieuważnego, Ewy Rojewskiej-Olejarczuk, Leona Pasternaka, Zofia Petersowej, Ireny Piotrowskiej, Marty Okołów-Podhorskiej, Zbigniew Podgórcza, Adama Pomorskiego, Seweryna Pollaka, Jerzego Pomianowskiego, Artura Sandauera, Eugenii Siemaszkiewicz, Włodzimierza Słobodnika, René Śliwowskiego, Józefa Waczkowa, Aleksandra Wata, Danuty Wawilów, Adama Ważyka, Wiktora Woroszyńskiego, Jerzego Wyszomirskiego i wielu, wielu innych.

Bibliografia

- Antologia opowiadań radzieckich*, (1977), Seria: Kolekcja Literatury Radzieckiej. Tłum. Broniatowska, H. i in. Warszawa: PIW.
- Bartelski, L.M. (1972), *Polscy pisarze współcześni. Informator 1944–1970*. Warszawa: Agencja Autorska.
- Bartelski L.M. (1995), *Polscy pisarze współcześni. Leksykon 1939–1991*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ceranka, P. (2007), *Ludzie Klubu Krzywego Koła*. Zeszyty Historyczne 159: 89–134.
- H.L. (2025), *Zmarła Henryka Broniatowska*. <https://archive.ph/2013.05.03-180946/http://www.wydawca.com.pl/index.php#selection-869.1-890.0> [dostęp: 24.08.2025].
- Kaczyńska, A. (2013), *Pod znakiem „książki i złotego pióra”, czyli dzieje szkoły Zofii z Wróblewskich Kurmanowej w Warszawie w latach 1903–1944*. *Almanach Muzealny* 7: 212–237. https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/almanach-muzealny/2013-tom-7/almanach_muzealny-r2013-t7-s212-237.pdf [dostęp: 24.08.2025].

- Kuroczycki, T. (1977), *Z problematyki rosyjsko-polskiego przekładu artystycznego. Kazimierzy Illakowiczówny tłumaczenie „Anny Kareniny” na język polski*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Rajewska, E. (2007), *Stanisław Barańczak – poeta i tłumacz*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Łazarczyk, B. (1979), *Sztuka translatorska Juliana Tuwima. Przekłady z poezji rosyjskiej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Skrzypecki, M. (2018), *Praktyka translatorska Stanisława Barańczaka w świetle teorii Douglasa R. Hofstadtera* (rozprawa doktorska). Katowice: Uniwersytet Śląski. https://sbc.org.pl/Content/315516/doktorat3975_Maciej_Skrzypecki.pdf [dostęp: 27.08.2025].